

myntstudier

Mynttidskriften på Internet

Nr 2004:5 - december

www.numismatiskafor forskningsgruppen.su.se

Myntets delar och delade mynt under vikingatiden

Kenneth Jonsson

Bakgrund

I Myntstudier 2004:4 redovisade Gert Rispling cirkulationsspår på vikingatida mynt. Bl.a. berörde han kortfattat fenomenet delade mynt. Medan kategorien fragmenterade mynt har rönt relativt stor uppmärksamhet har kategorien mynt som delats redan på myntverket för att skapa delvalörer ($\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$) uppmärksammats i mindre utsträckning. Med undantag för enskilda kommentarer i samband med fyndpublikationer har det av nordiska forskare tidigast behandlats kortfattat 1961 (Malmer 1961) och senare från ett danskt perspektiv 1995 (Jensen 1995). Jensen menar att delningen gjorts med en skarp mejsel. I CNS-serien, där svenska fynd med vikingatida mynt publiceras, är delningarna inte redovisade på ett sådant sätt att man kan bedöma om delningen gjorts på myntverket eller inte.

Det var anledningen till att jag tog initiativ till ett symposium i Stockholm hösten 1999 (Jensen 1999) med temat präglade och delade oboler ($\frac{1}{2}$ penningar) under vikingatid och medeltid. Två föredrag från symposiet har publicerats. Jensen behandlade halverade tyska 1300-talsbrakteater i danska fynd (Jensen 2001), medan Malmers perspektiv var den danska myntningen i Lund på 1020-talet (Malmer 2003). Malmer skiljer mellan "officiellt" delade och "privat" delade mynt. I det förra fallet har delningen skett i samband med präglingen och i det senare fallet kan det ha skett var och när som helst. Hon använder en provisorisk definition för att skilja dem åt, där officiellt delade mynt har en rak jämn kant.

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professor i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd där efter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikning har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 106 91 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi scannar in.

Fig. 1. Kalifatet. Abbasid (Yemen). al-Ma'mun. San'a' 205 e.h. (820/1 e.Kr.). $\frac{1}{8}$ dirham (efter vikten). 1,06 g. Spillings I, Othem sn, Gotland 1999. Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

De föredrag jag höll då har här reviderats och kommer att behandla olika sätt att i England och Tyskland erhålla delvalörer genom prägling eller delning av mynt. Efter en bakgrund diskuteras olika sätt att dela mynten och därför presenteras en översikt över delningar av engelska resp. tyska mynt.

Inom Sveriges medeltida gränser (som kan antas motsvara de vikingatida gränserna i den mån man kan tala om sådana) har man hittat fler än 212.000 vikingatida mynt varav endast ca 800 är svenska. De övriga mynten var alla utländska, framförallt arabiska, tyska och engelska. I sina hemländer värderades de efter det nominella värdet (dirham, pfennig resp. penny), men i Sverige var metallvärdet det som bestämde värdet. Det kunde fastställas med hjälp av vikten eftersom alla mynt höll ca 15 lod (94%) silver. En våg var därför ett nödvändigt redskap och ett mycket stort antal vikingatida vågar har hittats i Sverige. Myntens nominella värde var högt, i myntens hemländer kanske motsvarande ca 50-200 kr i dagens värde för en tysk pfennig eller en engelsk penny. I Skandinavien kan silvret ha värderats högre än i myntens

hemländer och metallvärdet kanske därför inte skilde sig så mycket från nominella värdet. P.g.a. myntens höga värde både i myntens hemländer och i Skandinavien var de därför inte alltid jämnt delbara med värdet för en vara.

Detta problem kunde man lösa genom att man i hemländerna präglade mynt i lägre valörer eller att man delade mynten på myntverket i halvor och fjärdedelar. I Skandinavien, där vikten var avgörande för värdet, hade det ingen betydelse hur man delade på ett mynt.

Präglade delvalörer

I Kalifatet präglade man mynt i låga valörer i koppar (fals) i stort antal samt (i mycket liten omfattning) delar av dirhamen, $\frac{1}{3}$ och $\frac{1}{6}$ dirham (fig. 1). Inom det Bysantinska riket förekom en omfattande myntning i såväl guld, som silver och koppar. Delvalörer förekommer också (fig. 2). Det gjorde att man hade tillgång till mynt för såväl små som stora transaktioner.

I England skedde nästan all myntning i kungens namn. Undantagen utgjordes främst av ärkebiskopliga och biskopliga myntningar fram till 900-talets början. Ett nyligen gjort fynd visar att man började prägla $\frac{1}{2}$ penny redan under Coelwulf II (874-ca 880) i Mercia. Den mest omfattande myntningen av $\frac{1}{2}$ penny skedde märkligt nog i vikingarnas regi i York i slutet av 800-talet. Den fortsatte sedan att präglas i mycket liten omfattning t.o.m. Edgar 959-975 (fig. 3). Präglad $\frac{1}{2}$ penny återinfördes sedan under kort tid i mycket liten skala under Henry I (1100-1135).

Fig. 2. Bysantinska riket. Konstantin X 1059-1067. Konstantinopel. $\frac{2}{3}$ miliaresion. 1,66 g. Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholm.

Fig. 3. England. Eadred 946-955. (Bath), Biorhtulf. $\frac{1}{2}$ penny. 0,56 g. Kungl. Myntkabinettet, Stockholm.

Fig. 4. Tyskland. (Goslar). Otto-Adelheid-Pfennig. Hz IV, 5c. $\frac{1}{2}$ pfennig (Hälbling). 0,73 g. Mästerby, Ammor sn, Gotland. Gotlands Fornsal, Visby. Denna variant kan dateras till ca 1000-1020.

I Tyskland var myntningen uppdelad på en mängd olika myntherrar (kungen/kejsaren, ärkebiskopar, biskopar, abbottar, hertigar, grevar m.m.). Det finns ett stort antal myntorter som präglade $\frac{1}{2}$ pfennig (Hälbling), men i de flesta fall i mycket liten omfattning. Den utan jämförelse vanligaste är den s.k. Otto-Adelheid-Pfennige där Rundberg har registrerat 87 ex. i svenska fynd (Rundberg 2000, 5) (fig. 4). Under vikingatiden präglade man aldrig $\frac{1}{4}$ pfennig (Vierling). Det första kända fallet av denna valör dyker upp i Halberstadt, biskop Gero 1160-1177. Den är känd i två ex. Kluge har publicerat ett ex. från ett fynd i Kämpinge, Skåne (Kluge 1987, nr 30; Kluge 1991A, nr 45) och ytterligare ett ex. finns i Lunds Universitets Historiska Museum (fig. 5).

Officiellt delade mynt på myntverket

Vad vi vet förekom det aldrig i Kalifatet eller i det Bysantinska riket att man officiellt delade mynt på myntverket för att få lägre valörer. Det fanns heller inget behov genom att man präglade låga valörer i koppar i stora mängder.

Före Edgars myntreform ca 973 i England finns så få delade ex. att det får betraktas

Fig. 5. Tyskland. Halberstadt, biskop Gero 1160-1177. $\frac{1}{4}$ pfennig (Vierling). 0,19 g. Lunds Universitets Historiska Museum.

6a

6b.

Fig. 6. England. Æthelred II 978-1016. Long Cross typ ca 997-1003. A - London, myntmästare Sib[wine], $\frac{1}{2}$ penny, 0,81 g; B - [Shaftesbury/Wilton], myntmästare Sæ[wine], $\frac{1}{4}$ penny, 0,45 g. Mästerby, Ammor sn, Gotland. Gotlands Fornsal, Visby.

som osäkert om de delats redan på myntverket (jfr CTCE, pl. 16:75; 25:271). Efter Edgars myntreform är det helt klart att mynt delades redan på myntverket så att man fick $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ penny (fig. 6). För att underlätta delningen hade mynten nästan alltid ett kors på fransidan. Detta noterades redan av Bror Emil Hildebrand 1846 (Hildebrand 1846, xix). Delning på myntverket fortsatte till en myntreform 1279 varefter man började prägla $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ pennies i stort antal.

I Tyskland var det inte ovanligt att man officiellt delade mynten på myntverket (fig. 7). Det är ett ämne som inte har debatterats mer ingående av tyska forskare, men de bevarade mynten visar att det måste ha praktiserats på ett stort antal myntorter. I fyndpublikationer brukar förekomsten noteras. På en sida har tyska mynt normalt ett korsmotiv som kunde användas som hjälplinjer vid en delning, men problemet är att de tyska

Fig. 7. Tyskland. Köln. Kung Otto III 983-996. Häv. 34. $\frac{1}{2}$ pfennig. Mästerby, Ammor sn, Gotland. Gotlands Fornsal, Visby.

mynten ofta är snedcenterade och/eller dåligt utpräglade. Efteråt kan det därför vara svårt att bedöma om delningen verkligen skett på mitten av myntet, d.v.s om man kan anta att delningen skett på myntverket. Det finns därför sämre möjligheter att skilja officiella delningar från privata om de senare gjorts mitt på mynten. Det som krävs här är först och främst en genomgång av mynten i tyska fynd för att systematiskt registrera alla kända delningar och försöka fastställa efter vilka principer delningarna har gjorts och hur de har skett rent praktiskt.

Privat delade mynt

I myntens hemländer fanns i princip inga privat delade mynt eftersom de då skulle förlora sin egenskap som mynt och i stället bli silverföremål. Förhållandena var helt annorlunda i vikingarnas hemländer där det var mycket vanligt att var och en själv delade mynt. Mynt som delats i privat regi hade som syfte att skapa en vikt som motsvarade värdet av en vara eller för att runda av värdet vid en större transaktion. Man kunde därför beräkna hur stor vikt man ville ha på en av de delade bitarna och sedan göra delningen med ledning av det. Dirhamen var det helt dominerande importmyntet före ca 990 och p.g.a. sin höga vikt, från början ca 2,97 g men efterhand kunde vikten variera mer och mer, var den värd dubbelt så mycket som de senare importerade tyska och engelska mynten. Behovet att dela den var därför mycket större och det är betydligt vanligare att hitta delade dirhamer i fynden. I undantagsfall utgör de t.o.m. en majoritet som exempelvis i det enorma fyndet med 14.200 dirhamer från Spillings, Othem sn, Gotland, slutmynt 870/1, där ca 88% av mynten är delade (Rispling 2004, 123).

Efter 990-talet kom mynten från flera olika länder och i Tyskland varierade vikten kraftigt mellan olika områden. Det gjorde att hela mynt kunde variera i vikt från ca 0,5 - 1,7 g. Behovet att dela mynt var naturligtvis mind-

re i de tyska områden där pfennigens vikt var låg. I vikingarnas hemländer blandades de tyska mynten och behovet av att dela mynten blev även där mindre eftersom det blev lättare att hitta passande vikter utan att mynten behövde delas. Det är troligen en bidragande orsak till att delningar är mindre vanliga under senare delen av vikingatiden. I det väst-slaviska området i nuvarande östra Tyskland (men utanför det dåvarande Tyska riket) finns emellertid ett område där även de västeuropeiska mynten är extremt fragmenterade. Det har av polska forskare tolkats som att man hade ett ekonomiskt avancerat samhälle där mynten användes även vid mycket små transaktioner. Det faktum att mynten är mer eller mindre systematiskt fragmenterade till mycket små enheter gör denna tolkning mindre trolig. Fragmenteringen i dessa områden får snarare klassas som rituell och kan inte kopplas till ekonomin.

Hur skiljer man officiell delning från delning i privat regi?

Mynt som delats på myntverket och de som delats privat kan formellt inte skiljas åt eftersom tekniken som använts kan ha varit identisk. Vi måste därför försöka ställa upp kriterier för hur mynt som delats på myntverket bör se ut och acceptera dessa som officiellt delade. Mynt som delats på andra sätt får därför betraktas som delade i privat regi. De kriterier som kan ställas upp gäller

1. Vilket verktyg har använts
2. Var på myntet har delningen skett
3. Förekomsten av s.k. delningslinjer

Verktyget skulle kunna vara sax, kniv eller mejsel/stämjärn. En sax består av två skänklar och delningen uppstår mellan skänklarna när metallen klipps isär. Om en sax hade använts skulle man se spår av trycket från resp. skänkel på vardera myntdelen efter klippet. På den övre eller undre delen av randen skulle det också bli en tendens till att metallen slits av snarare än klipps av eftersom

metallen skulle böjas. På de mynt som kan betecknas som officiellt delade som jag studerat finns inga sådana märken. Det bör betyda att man inte använt en sax vid myntverket.

Snittet tyder därför på att man använt ett verktyg där delningen skett från en sida. Det verktyget kan antingen ha en rak lång slutande egg som en kniv eller en rak kort egg som ett modernt stämjärn. I båda fallen krävs ett slag från en hammare på verktyget. Eftersom underlaget sannolikt var trä skulle en kniv kräva mer kraft och den skulle lättare fastna i underlaget. Det skulle också vara svårt att hålla en kniv i rätt vinkel mot myntet. Med ett stämjärn skulle dessa olägenheter minska (fig. 8). Vid en industriell tillverkning, som det blir fråga om på ett myntverk, är det därför sannolikt att man enbart använt sig av ett stämjärn vid tillverkningen vilket också tidigare föreslagits av Jensen (se ovan).

Delningens placering

En utgångspunkt för var delningen gjordes är att det skedde på mitten av myntet för att säkerställa att de två hälften som uppkommer hade likartad vikt och storlek. Det kunde säkert också vara avgörande för att resp. halva skulle accepteras av allmänheten. Om olikstora hälften accepterades skulle det ofelbart leda till att privatpersoner kunde missbruka systemet och smälta ner de tyngre

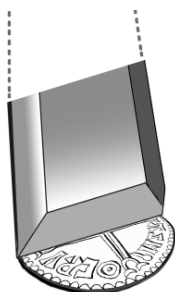

Fig. 8. Principen för delning av ett mynt med hjälp av ett stämjärn vid myntverket. Teckning Christina Larsson.

halvorna alternativt fila ner dem för att göra en förtjänst på silvret. Mynt som inte delats exakt på mitten måste därför betraktas som privat delade.

Engelska mynt är nästan undantagslöst perfekt centrerade och fransidan har nästan utan undantag ett centrerat motiv i form av ett kors (ofta dubbellinjigt) som tjänar som stöd för delningen. Delningen är gjord med mycket stor precision mellan linjerna (fig. 6) eller i 45 graders vinkel mot korsarmarna om det är fråga om ett litet kors.

Delningslinjer

Delningslinjer kommer här att betraktas som ett kriterium för att skilja på officiellt och privat delade mynt. Linjerna kan delas in i två grupper (delningsmarkering resp. ofullbordad delning) med utgångspunkt från hur de har tillkommit. Min bedömning är att officiellt delade mynt aldrig har delningsmarkering. En ofullbordad delning förekommer endast vid officiell delning om slaget för att dela myntet blivit så löst att delningen inte fullbordats och linjen ligger därför precis intill en därefter fullbordad delning. Delningslinjer är vanligast på arabiska mynt.

Delningsmarkering

Delningsmarkering utmärks av att en tunn linje dragits från kant till kant på myntet med ett vasst föremål. Linjen är därför inte helt rak utan har snarare karaktären (särskilt tydligt vid förstoring) av en mer eller mindre vågig linje (fig. 9). Ibland har delningen sedan inte genomförts.

Ofullbordad delning

I detta fall finns en skarp linje vars djup kan variera men vanligtvis är den djupare i ena änden och tunnare i den andra. Linjen kan också sluta innan den når kanten. I detta fall är det uppenbart att man påbörjat en delning med hjälp av ett verktyg men att slaget blivit så löst att verktyget inte kunnat tränga igenom myntet.

	Datering	Totalt	1/2	1/4	%	Stige		Äspinge	
						1/2	1/4	1/2	1/4
Edgar									
Reform Small Cross	973-5	56	-	-	0	-	-	-	-
Edward the Martyr									
Normal Small Cross	975-8	19	-	-	0	-	-	-	-
Æthelred II									
First Small Cross	978-9	17	1	-	6	-	-	-	-
First Hand	979-85	214	2	-	1	-	-	-	-
Second Hand	985-91	361	5	1	2	2	2	-	-
Benediction Hand	991	39	-	-	0	-	-	-	-
Crux	991-7	2287	46	7	2	9	11	1	-
Intermediate Small Cross	997	5	-	-	0	-	-	-	-
Long Cross	997-1003	3284	106	10	4	17	14	8	1
Helmet	1003-9	867	31	4	4	6	4	2	-
Agnus Dei	1009	(13)	(1)	-	(8)	-	-	-	-
Last Small Cross	1009-17	1758	44	5	3	7	5	8	-
Cnut									
Quatrefoil	1017-23	1541	30	1	2	9	4	39	-
Pointed Helmet	1023-9	1799	51	2	3	-	-	109	1
Short Cross	1029-35	670	20	-	3	-	-	130	-
Harthacnut									
Jewel Cross	1035-7	21	-	-	0	-	-	8	-
Harold I									
Jewel Cross	1035-7	137	2	-	2	-	-	56	-
Fleur-de-Lis	1037-40	178	11	-	6	-	-	211	-
Harthacnut									
Arm-and-Sceptre	1040-2	89	146	4	3	-	-	60	-
Edward the Confessor									
Pacx	1042-4	70	3	-	4	-	-	21	-
Radiate/Small Cross	1044-6	142	10	-	7	-	-	2	-
Trefoil Quadrilateral	1046-8	90	6	-	7	-	-	1	-
Short Cross	1048-50	48	1	-	2	-	-	-	-
Expanding Cross	1050-3	48	2	-	4	-	-	-	-
Pointed Helmet	1053-6	6	-	-	0	-	-	-	-
Sovereign Eagles	1056-9	4	1	-	25	-	-	-	-
Hammer Cross	1059-62	2	-	-	0	-	-	-	-
Facing Bust	1062-5	2	-	-	0	-	-	-	-
Pyramids	1065-6	1	1	-	100	-	-	-	-
Harold II									
Pax	1066	2	-	-	0	-	-	-	-

	Datering	Antal	1/2	1/4	%	Stige		Äspinge	
						1/2	1/4	1/2	1/4
William I									
Profile Cross Fleury	1066-8	9	-	-	0	-	-	-	-
Bonnet	1068-70	3	-	-	0	-	-	-	-
Canopy	1070-2	1	-	-	0	-	-	-	-
Two Sceptres	1072-4	3	-	-	0	-	-	-	-
Two Stars	1074-7	4	1	-	25	-	-	-	-
Sword	1077-80	8	-	-	0	-	-	-	-
Profile Cross and Trefoil	1080-3	33	-	-	0	-	-	-	-
Paxs	1083-6	56	2	-	4	-	-	-	-
William II									
Profile	1086-9	24	1	-	4	-	-	-	-
Cross in Quatrefoil	1089-92	35	-	-	0	-	-	-	-
Cross Voided	1092-5	14	1	-	7	-	-	-	-
Cross Pattée and Fleury	1095-8	-	-	-	-	-	-	-	-
Cross Fleury and Piles	1098-1100	3	-	-	0	-	-	-	-
		14.001	382	30	3	50	40	656	2

Tab. 1. Översikt över antalet delade engelska 1/2 och 1/4 pennies under perioden 973-1100 i skatterna från Stige, Indal sn, Medelpad resp. Äspinge, Hurva sn, Skåne samt i övriga fynd.

Brutna mynt

Alla former av delade mynt där brottytan är ojämn visar att de inte delats med ett verktyg utan att de istället brutits i två delar. Ibland kan en delning ha skett med hjälp av båda metoderna så att delningen påbörjats med ett verktyg men att delningen inte fullbordats så att man valt att bryta av den sista biten av delningen.

Ett vanligt sätt att bryta ett mynt i två delar verkar ha varit att vika det fram och tillbaka tills det delar sig. Kanten kan då bli böjd och t.o.m. hamna i 90 graders vinkel mot myntet. Förmodligen har man börjat med att vika myntet mot ett hårt underlag (av metall?).

Det finns också exempel på mynt som först delats på myntverket för att därefter delas ytterligare en gång i privat regi (fig. 9).

England

Med utgångspunkt från bevarade engelska mynt i svenska fynd kommer antalet offici-

ellt delade mynt att redovisas för två skatter resp. för övriga skatter (tab. 1). Det har här inte varit möjligt att gå igenom och kontrollera alla de uppgifter som finns om halverade mynt. Sannolikt skulle en granskning av vartenda mynt visa att en del är brutna. Den statistik som redovisas här kan därför ge något överdrivna siffror. Den faktiska skillnaden bedöms däremot inte vara så stor att

Fig 9. England. Æthelred II 978-1016. Long Cross typ ca 997-1003. [Lincoln/Thetford/York], myntmästare [Col/Oth/g]rim, 1/2 penny som sedan brutits itu. Notera delningslinjerna längst till höger på åtsidan. 0,60 g Mästerby, Ammor sn, Gotland. Gotlands Fornsal, Visby. Skala 2:1.

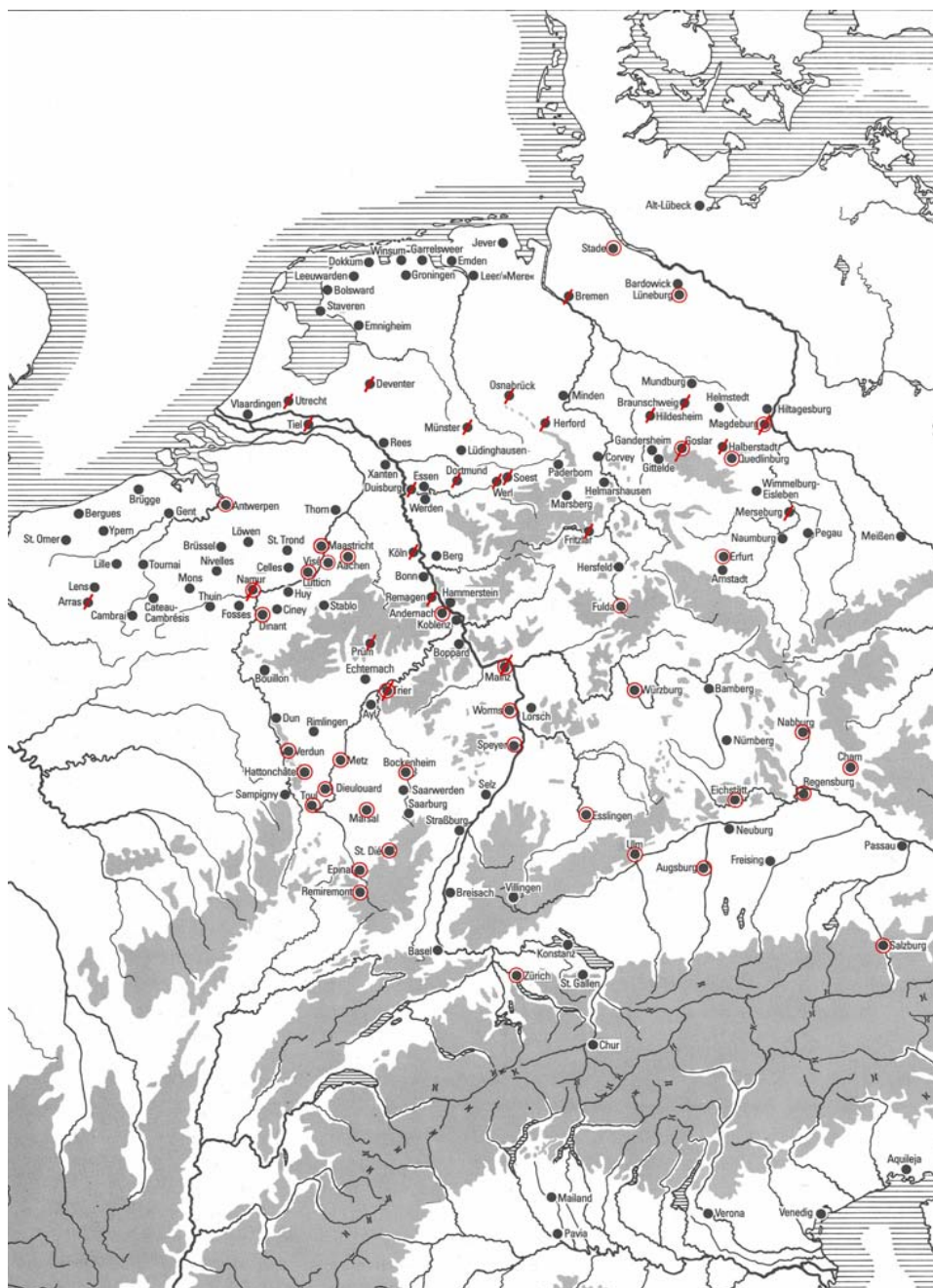

Fig. 10. Tyska myntorter under vikingatiden. Orter där man präglar (ring) resp. delar (streck) mynt för att få ½ pfennige är markerade. Efter Kluge 1991B, 22 (beskuren) med kompletteringar.

Präglade Delade			Präglade Delade		
Oberlothringen			Corvey	-	x
Remiremont	x	-	Bremen	-	x
Saint-Dié	x	-	Stade	-	x
Verdun	x	-	Lüneburg	x	-
Dieulouard	x	-	Hildesheim	-	x
Hattonchatel	x	-	Goslar	x	x
Toul	x	-	Otto-Adelheid	x	x
Metz	x	-	Braunschweig	-	x
Epinal	x	-	Magdeburg	x	x
Marsal	x	-	Sachsenpfennig	x	-
Bockenheim	x	-	Halberstadt	-	x
Trier	x	x	Quedlinburg	x	-
Prüm	-	x	Ballenstedt?	-	x
Andernach	-	x	Merseburg	-	x
Niederlothringen			Erfurt	x	-
Arras	-	x	Franken	-	-
Antwerpen	-	x	Fritzlar	-	x
Namur	x	x	Fulda	x	-
Dinant	x	-	Würzburg	x	-
Lüttich	x	-	Mainz	x	x
Maastricht	x	-	Bingen	x	-
Visé	x	-	Worms	-	x
Aachen	x	-	Speyer	-	x
Köln	-	x	Schwaben	-	-
Remagen	-	x	Strassburg	x	x
Duisburg	-	x	Ulm	x	-
Utrecht	-	x	Esslingen	x	-
Deventer	-	x	Zürich	x	-
Tiel	-	x	Augsburg	-	x
Sachsen	-	-	Regensburg	-	-
Dortmund	-	x	Regensburg	x	-
Soest	-	x	Eichstätt	x	-
Werl	-	x	Nabburg	x	-
Münster	-	x	Cham	x	-
Osnabrück	-	x	Salzburg	(x)	-
Herford	-	x			

Tab. 2. Tyska myntorter som präglar resp. delar ½ pennige.

den skulle förändra resultatet. Med undantag för typer med få mynt ligger andelen delade mynt på 1-7% och med ett genomsnitt på 3% för hela perioden ca 973-1100. Två skatter, Stige och Äspinge (se nedan) ingår inte i dessa siffror, men om de inkluderas mer är dubbleras andelen till 6,5%.

Stigeskatten

I fyndet från Stige ingick 384 engelska mynt varav inte mindre en 90 är delade, d.v.s. ett snitt på 23%. För enskilda typer är upp till en tredjedel delade. Andelen ¼ pennies är exceptionellt hög.

Äspingeskatten

År 1880 hittades det största svenska fastlandsfyndet från vikingatiden i Äspinge, Hurva sn, Skåne. En samlad siffra för antalet mynt finns inte redovisad i inventariet, men kan beräknas med hjälp av de delsummor som anges för antalet mynt från fem inlämnare samt två hela mynt som inlämnades 1947. Totalantalet blir då 8.837 ex. varav tre inlämnare har 1.743 halva och 12 fragment. En inlämning bestod av 71 hela, 48 halva och 12 fragment. Eftersom alla 12 som beskrivs som fragment ingår i denna inlämning med totalt 131 mynt är det mer än sannolikt att det fanns många mynt som snarare var fragment även i de övriga två inlämningarna. I vilket fall som helst är det klart att skatten innehöll ett exceptionellt antal halverade mynt. Av de ca 4.800 tyska mynten har endast 998 behållit sin proveniens varav 133 anges som halverade (Hatz 1974, fynd 247). Om det antalet hade varit representativt för de tyska mynten skulle det ha funnits ca 640 halverade mynt bland de tyska. Av de ca 3.000 engelska mynten är det nästan enbart halverade mynt som behållit sin proveniens. De halverade mynten (inkl. ¼ penny) uppgår till 661 ex. (det finns fler ex. än de som är upptagna i Talvio 1991). Tillsammans med de tyska blir då totalsumman ca 1.301 ex. Det är en stor skillnad jämfört med de 1.743 ex. som nämns i arkivuppgifterna och det är inte lätt att ge en enkel förklaring till skillnaden, men förmodligen var de fragment. Faktum kvarstår emellertid att såväl inventarieuppgifterna som bevarade mynt visar att skatten måste ha innehållit en osedvanligt stor andel halverade mynt. För de engelska mynten betyder det

att av typerna från Cnut t.o.m. Edward Bekännaren kan upp till en fjärdedel vara halverade.

Tyskland

I Tyskland finns en stor variation vilket säkerligen hänger ihop med att myntningen var splittrad på ett stort antal myntherrar. Någon redovisning av vilka myntorter som präglar resp. delar $\frac{1}{2}$ pfennige har inte presenterats tidigare (jfr dock t.ex. Hatz 1985 som bl.a. redovisar 22 tyska lösfynd med präglade eller delade $\frac{1}{2}$ pfennige). Den undersökning som presenteras här är långt ifrån komplett utan måste ses som ett första försök att studera fenomenet. Den bygger framförallt på Dbg och CNS, men ett stort antal andra publikationer över fynd, myntorter m.m. har också gått igenom (varav några redovisas under litteratur nedan). När det gäller delade $\frac{1}{2}$ pfennige har det p.g.a. materialets omfång inte varit möjligt för mig att själv studera alla relevanta mynt. Därför finns ett stort osäkerhetsmoment vad gäller denna del.

Här finns inte heller utrymme att redovisera resultatet kronologiskt. Min förhoppning är att jag i en framtid ska kunna behandla det tyska materialet mer i detalj. Då finns det också möjlighet att visa hur utvecklingen är över tiden för varje enskild myntort. Då kommer säkert många nya myntorter att tas med liksom att några även kommer att kunna utgå. Många orter har en mycket blygsam utmyntning och därför krävs det tillgång till ett antal mynt för att man ska kunna hitta $\frac{1}{2}$ pennige som ju utgjorde en liten del av utmyntningen.

Av de ca 170 myntorter som var aktiva under vikingatiden redovisas här endast de där jag för närvarande kunnat finna belägg för förekomsten av präglade eller officiellt delade $\frac{1}{2}$ pfennige. Geografiskt visar fördelningen att det finns stora skillnader mellan olika landsdelar i Tyskland och det går att finna flera mönster (fig. 10 där man också

kan se de övriga orterna). Oberlothringen och Bayern är de hertigdömen som har den högsta andelen myntorter som präglar $\frac{1}{2}$ pfennige. Förutom de orter som redovisas här finns såväl präglade som delade $\frac{1}{2}$ pfennige från obestämda myntorter. Behovet av $\frac{1}{2}$ pfennige var också olika beroende på viktstandarden, d.v.s. pfennigen hade olika värde i olika delar av Tyskland. I Köln, med en hög viktstandard, var behovet av en lägre valör större än i områden där viktstandarden var låg som t.ex. i Friesland där en pfennig vägde mindre än hälften av Kölns pfennig. Det betyder att en $\frac{1}{2}$ pfennig i Friesland värdemässigt närmast skulle motsvara en $\frac{1}{4}$ pfennig i Köln och därför fanns inget större behov av den.

För några få orter (Trier, Namur, Goslar, Magdeburg, Mains, Strassburg liksom Otto-Adelheid-Pfennige som emellertid har präglats på flera orter) finns både präglade och delade $\frac{1}{2}$ pfennige. En närmare undersökning kan kanske visa att det har geografiska eller kronologiska orsaker för det vore ologiskt om myntning och delning skett parallellt på samma ort. Det kan också vid ett närmare studium visa sig att de sannolikt inte är delade på myntverket.

Andel delade mynt

Fynden med danska mynt under andra halvan av 1000-talet och början av 1100-talet pekar enligt Jensen på att delade $\frac{1}{2}$ penningar antalsmässigt utgjorde 5% av myntningen (Jensen 1995). Malmer redovisar 4% (18 av 440 ex.) i sin undersökning av ormtypen, 0,5% (2 av 440) av (huvudsakligen danska) Pointed Helmet och bara 0,7% (1 av 130 ex.) av Short Cross efterpräglingar (Malmer 2003, 123).

För engelska mynt visar undersökningen ovan att det finns stora variationer. När undersökningsmaterialet är stort (6,5% i genomsnitt för perioden ca 973-1100) ligger det nära de procenttal som angivits av Jensen och Malmer. Enskilda fynd som Stige och

Äspinge visar att talen ibland kan vara mycket högre.

Slutord

När det vikingatida materialet har blivit mer ingående undersökt vad gäller delningar kommer det säkerligen att bli möjligt att komma fram till bättre definitioner för att kunna skilja delningar som gjorts på myntverket från dem som gjorts privat. Jag vill framföra ett tack till Gert Rispling och Kenneth Agehed som kommit med värdefulla kommentarer.

Litteratur

Berghaus 1969 - P. Berghaus, Die ältesten Münzen Münsters in schwedischen Funden. *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis* II, Stockholm 1969, 39-94.

CNG - B. Kluge, Conspectus Nummorum Germaniae Medii Aevi (CNG), 1-8. *Geldgeschichtliche Nachrichten* 192-194, 197-200, 204 (1999-2001).

CNS - *Corpus nummorum saeculorum IX - XI qui in Suecia reperti sunt* 1.1- . Stockholm, 1975-.

CTCE - C.E. Blunt, B.H.I.H. Stewart och C.S.S. Lyon, *Coinage in tenth-century England from Edward the Elder to Edgar's reform*. Oxford 1989.

Dbg - H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1-4*. Berlin 1876-1905.

Hahn 1976 - W. Hahn, *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhunderts*. Würzburg 1976.

Hatz 1974 - G. Hatz, *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit*. Lund 1974.

Hatz 1985 - G. Hatz, Obolfund von Schenefeld, Krs. Steinburg, Schleswig-Holstein. *Hamburger Beiträge zur Numismatik* 30/32 (1976/78), Hamburg 1985, 205-210.

Hatz 2001: G. Hatz, *Die deutschen Münzen*

des Fundes von Burge I, Ksp. Lummelunda, Gotland (tpq 1143). Stockholm, 2001.

Hildebrand 1846 - B.E. Hildebrand: *Anglo-sachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet funna i Sveriges jord*. Stockholm 1846.

Häv. - W. Hävernicks, *Die Münzen von Köln. Die Münzen und Medaillen von Köln* 1. Köln 1935.

Ilisch 2000: P. Ilisch, Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen. I. Die Münzprägung in den Räumen Utrecht und Friesland im 10. und 11. Jahrhundert. *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 84-85 (1997/8).

Jensen 1995 - J.S. Jensen (red.), Halverede mønter. *Tusindtallets danske mønter fra Den kongelige Mønt- og Medaillesamling*. Köpenhamn 1995, 130-131.

Jensen 1999 - J.S. Jensen, Symposium om "Penningarnas delar - präglade/klippta under vikingatid och medeltid" på Kungliga Myntkabinettet. *NNUM* 1999:8, 162.

Jensen 2001 - J.S. Jensen, Halverede hulpenninge fra Hamborg og Lübeck i Danmark midt i 1300-tallet. *NNUM* 2001:4, 74-76.

Kluge 1987 - B. Kluge, Deutsche Brakteaten des 12. Jahrhunderts aus dem Fund von Kämpinge in Schweden 1848. *Berliner Numismatische Forschungen* 1 (Berlin 1987), 21-34.

Kluge 1991A - B. Kluge, Die Halberstädter Münzen des 11. und 12. Jahrhunderts in Schweden. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1985-86 (Ekenäs 1991), 57-86.

Kluge 1991B - B. Kluge, Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125). *Sigmaringen* 1991.

Malmer 1961 - B. Malmer, Halverade mynt. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, band VI:79-80.

Malmer 2003 - B. Malmer, Om penningar och halvpenningar i 1020-talets Lund. *NNUM* 2003:7-8, 119-127.

NNUM - Nordisk Numismatisk Unions Med-

lemsblad. Köpenhamn.

Rispling 2004 - G. Rispling, Spännande mynt i Spillingsskatten. *Gotland vikingaön. Gotländskt Arkiv* 2004, 123-132.

Rundberg 2000 - J. Rundberg, *Otto-Adelheid-Pfennige. Ett försök till revidering av en omdebatterad tysk myntgrupp från vikingatiden*. C-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet 2000.

Talvio 1991 - T. Talvio, Royal Coin Cabinet, Stockholm. part IV. Anglo-Saxon coins; Harold I and Harthacnut, 1035-1042. *Sylloge of coins of the British Isles* 40. Oxford 1991.

Det Friesendorffska fyndet 1748

Kenneth Jonsson

I sin redogörelse över Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens historia lämnar Henrik Schück otaliga uppgifter om myntfynd. Ibland finns det mycket utförlig information och ibland är uppgifterna mycket knapphändiga. Det senare gäller det som redovisas för 1748. Då skickade landshövdingen i Västmanland, Fredrik von Friesendorff, in en skatt som hittats av bonden Anders Olsson (Schück 1935, 494). Fyndet bestod av "gammalt Silfnt. m.m.", d.v.s. förutom mynt fanns andra (ospecificerade) föremål och allt värderades till (och inlöstes sedan för) 50 daler km. von Friessendorf (1707-1770) hade utnämnts till landshövding året innan och myntfyndet var sannolikt det första ärende han handlade enligt lagen om inlösen av fornfynd.

Tyvärr är uppgifterna om skatten mycket knapphändiga. Fyndorten nämns inte och Anders Olsson är ett så vanligt namn att det inte är lätt att finna ut var han kan ha bott. Närmare uppgifter om mynten och innehållet i övrigt saknas också och dateringen är därför osäker. Med ledning av inlösenbeloppet kan man emellertid beräkna att det,

räknat efter 5 daler km per lod silver (Schück 1935, 527), motsvarat ca 110 g (rent) silver.

Bland de numismatiska anteckningar som Jacob von Engeström gjorde finns en odaterad förteckning med rubriken "Friesendorffskefyndet" (Kungl. Biblioteket, Stockholm C IX.1.16). Där beskrivs sju mynt i detalj där rubriken och sammansättningen visar att det rör sig om ett vikingatida skattfynd. Med all sannolikhet handlar det om den skatt som Friesendorff skickade in 1748 eftersom man normalt skulle ha betecknat skatten med namnet på fyndorten, men som framgått ovan finns ingen känd fyndort utan en koppling till Friesendorff ligger då närmast till hands. Mynten kan bestämmas som följer:

Tyskland

1. Köln. Kung Otto III 983-996. Häv. 34.
2. Augsburg. Biskop Liutolf 989-996. Dbg 1023. Hahn 138 a1A/B.

England

3. Æthelred II 978-1016. Crux ca 991-997. Southwark, Ælfric. Hd 3581 (Small Crux).
4. - - Southwark, Godric. Hd 3607.
5. - Long Cross ca 997-1003. London, Leofric Hd 2692-2693.
6. - - London, Leofric. Hd 2694-2695.
7. - - Warwick, Beorhtsige (Byrhsige). Hd 3870 var a5, WÆR.

Slutmynt är ca 997 och 990-talet är den mest fyndrika perioden under hela vikingatiden. Sammansättningen är emellertid inte alls typisk eftersom tyska mynt normalt är fler än engelska. Av de två tyska är Kölnmyntet typiskt för perioden till skillnad från myntet från Augsburg. S.k. Otto-Adelheid-Pfennige (till stor del präglade i Goslar) skulle normalt ha utgjort minst hälften av det tyska materialet. Det är därmed helt klart att de mynt som förtecknats inte är representativa för skatten. Det kan finnas flera förklaringar till det. Man kan ha sorterat ut de bästa exem-

plaren och gjort sig av med (smält ned?) de som var otydliga och svårbestämbara. von Engeström kan ännu ha varit i början av sin numismatiska karriär och därför bara förtecknat de mynt som han kunde bestämma.

von Engeström (1735-1802) var bara 13 år gammal då skatten hittades. Det är inte känt när han började intressera sig för mynt. När Gustav III 1786 ombildade Vitterhetsakademien var han en av dem som invaldes och därigenom fick han löpande information om nya myntfynd. Eftersom den serie med fynd han publicerat/bearbetat följer i en jämn ström fr.o.m. mitten på 1770-talet är det sannolikt då som hans intresse har väckts. De fynd som kan kopplas till honom är i kronologisk ordning 1774 - Växiö domkyrka, Småland; 1775 - Tommarps kloster, Skåne; 1779 - Klinta, Öland; 1783 - Värpinge; 1786 - Brunnsgården/Styra, Östergötland, N. Möckleby kyrkogård, Öland samt Pälkäne, Finland; 1788 - Utmeland, Dalarna; 1789 - Venngarn, Uppland; 1791 - Råby/Vallby, Västmanland. Det enda tidigare kända undantaget är 1746 (Tibble [Rung], Uppland) som visar att han även fick ta hand om fynd som hittats flera decennier tidigare. Det Friesendorffska fyndet utgör uppenbarligen ytterligare en parallell. Eftersom von Engeström i andra fyndbeskrivningar inte utesluter mynt som han inte kan bestämma utan i stället ger en beskrivning av dem är det sannolikt att ett (stort) antal mynt ur fyndet redan tidigare hade sorterats bort p.g.a. att mynten bedömdes som alltför dåliga eller otydliga. Dubletter kan också ha bytts bort. Om fyndet enbart hade utgjorts av mynt skulle antalet kunna uppskattas till ca 70-80, men eftersom andra föremål (säkerligen olika former av s.k. hacksilver, d.v.s. sönderdelade smycken, tenar m.m.) ingick var antalet lägre. Med ledning av de beskrivna mynten och andra kända uppgifter kan därför myntens antal uppskattas till ca 50 ex. varav sannolikt minst hälften var tyska.

Teoretiskt sett skulle det kunna finnas en

koppling till en rekonstruerad skatt från Lundby sn i Västmanland med slutmynt ca 997 (Jonsson 1989, 128-130). Den är endast känd genom mynt som kan föras tillbaka till provinsialläkaren Birger Martin Halls (1741-1815) samling och sannolikt förvärvade först någon gång efter 1773. Ett mynt som motsvarar det ovanliga nr 7 ovan fanns märkligt nog även i Lundbyskatten, men det kan inte vara samma mynt. Trots vissa likheter pekar kända fakta också på att det skiljer en generation mellan fyndtillfällena och det därför handlar om två olika skatter.

Om de antaganden som gjorts här är riktiga betyder det att ett tidigare okänt vikingatida skattfynd med tillsammans ca 50 tyska och engelska mynt med slutmynt ca 997 samt bitsilver kan läggas till de för övrigt få fynden från Västmanland. Tidigare var endast fem kända, varav två (Lundby och Åsta) inte rapporterats till myndigheterna när de hittades på 1700-talet.

Litteratur

Dbg - H. Dannenberg, *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1-4*. Berlin 1876-1905.

Hahn - W. Hahn, *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhunderts*. Würzburg, 1976.

Hd - B.E. Hildebrand, *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.

Häv. - W. Hävernicks, *Die Münzen von Köln. Die Münzen und Medaillen von Köln 1*. Köln 1935.

Jonsson 1989 - K. Jonsson, *Fyra vikingatida myntfynd från Västmanland. Mänsklighet genom millenier* (red. M. Burström et al.), Stockholm 1989, 125-131.

Schück 1935: H. Schück, *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Dess förhistoria och historia*. Part V. Stockholm 1935.

Svenskt biografiskt lexikon, band 13 och 16. Stockholm 1950, 1964-1966.

Fynd

Kv. Professorn 1, Sigtuna, Uppland

Konserveringen av den myntskatt som, när den hittades i Sigtuna 2000, bestod av en klump med hopkorroderade mynt med en sammanlagd vikt av 200 g är nu i princip färdigkonserverad. Det mycket komplicerade och krävande arbetet har utförts av Margareta Klockhoff vid Arkeologiska Forskningslaboratoriet, Stockholms Universitet.

Tidigare notiser om arbetet har varit införda i *Myntstudier* 2004 nr 1-3. Många av mynten är i mycket dåligt skick och det är ibland också osäkert vad som skall räknas som ett mynt. Myntens vikt är som regel bara ungefär hälften av den ursprungliga. I många fall finns endast antydning till motiv bevarat och på många kan motivet överhuvudtaget inte urskiljas. Bestämningen till land (Tyskland) bygger då på plantsens utformning. Det är fortfarande också osäkert vad den mörka, närmast cementliknande korrosionen består av som från början täckte hela skatten och som även fanns mellan mynten. Den täcker fortfarande en större eller mindre del av ett antal mynt. När skatten blir slutgiltigt bearbetad kan det därför komma att ske förändringar vad gäller såväl antal som bestämmingar jämfört med den summariska redovisning som görs nedan. Det är möjligt att mynt kan ha blivit helt bort-

korroderade utan att lämna några synliga spår efter sig. Det bör också påpekas att flera av de bestämmingar som gjorts här är mycket osäkra p.g.a. myntens bevaringstillstånd.

De individuella myntens läge i skatten har dokumenterats och visar att mynten delvis ligger i staplar (se illustrationer i *Myntstudier* 2004:2), men att myntens ordningsföljd inte visar på något mönster utan förefaller vara slumpmässig. I en stapel som låg i utkanten av skatten är den yttre hälften av mynten i stapeln totalt bortkorroderad (fig. 1).

Översiktligt fördelas mynten på följande länder:

<i>Land</i>	<i>Antal</i>	<i>T.p.q.</i>
Tyskland	148	1024
Böhmen	1	1012
Italien	1	1027
England	6	1023
Totalt	156	1027

År 1027 är t.p.q. eller slutmynt för hela skatten och kan bestämmas med ledning av det italienska myntet,präglat i Pavia under kejsar Konrad II 1027-1039 (fig. 2), men såväl de tyska som engelska mynten ligger i linje med denna datering. En summarisk förteckning (inkl. osäkra bestämmingar) ger följande:

<i>Tyskland</i>	
Andernach	2 Otto III, hertig Dietrich
Köln	9 Otto II/III - Heinrich II
Deventer	1 Heinrich II

Fig. 1. Tyskland. Augsburg. Kung Konrad II 1024-1027. Hahn 148. 0.50 g. Cirkeln markerar myntets storlek innan ca hälften av myntet korroderats bort.

Fig. 2. Italien. Pavia. Kejsar Konrad II 1027-1039. 0,50 g.

Groningen	3 Greve Wichmann
Emden	1 Myntherre?
Jever	1 Myntherre?
Dortmund	2 Heinrich II - Konrad II
Soest	4 Kölnefterprägling
(Goslar)	47 Otto-Adelheid-Pfennig
Erfurt	9 Ärkebiskop Aribio
Würzburg	4 Otto III
Mainz	21 Otto II/III - Konrad II
Worms	2 Otto II/III
Strassburg	2 Heinrich II
Villingen	1 Greve Berthold I
Augsburg	2 Konrad II
Schwaben	1 Myntherre?
Regensburg	3 Heinrich II
Obestämda/bar	33

Italien

Pavia	1 Konrad II
-------	-------------

Böhmen

Oldrich 1012-1034	1 Prag
-------------------	--------

England

Cnut 1016-1035

Pointed Helmet	6 Dover, London, Thetford, ?, ?, ?
----------------	------------------------------------

Under vikingatiden importerades stora mängder utländska silvermynt till Sverige (totalt ingår närmare 245.000 mynt i svenska fynd). Ca 800-970 importerades nästan uteslutande islamiska mynt och ersattes på 990-talet av en mycket omfattande import av främst tyska och engelska mynt.

Skattens sammansättning skiljer sig från andra kända från denna tid. Ingen annan skatt från denna tid har så hög andel tyska mynt (95%). Bland myntherrarna dominerar de tyska kungarna och kejsarna och många mynt är präglade under Otto II 963-973 eller Otto III 983-1002, liksom under Heinrich II 1002-1024, medan få tillhör Konrad II 1024-1039. Hela 40% av de bestämbara tyska mynten är s.k. Otto-Adelheid-Pfennige prä-

Fig. 3. England. Cnut 1016-1035. Pointed Helmet typ ca 1023-1029. London, myntmästare Ælfwig. 0,63 g.

lade framförallt i Goslar med början ca 990. Till viss del kan det bero på att myntmotivet har många karaktäristiska drag så att det lätt känns igen. Myntorter utmed floden Rhen (bl.a. Köln, Mainz, Worms och Strassburg) är annars väl representerade.

Enstaka böhmiska och italienska mynt förekommer ofta i vikingatida skatter. Här har slumpen gjort att ett av dem också är det yngsta myntet i hela skatten.

I England låg i princip all myntning under kungen och endast en typ var gångbar samtidigt. I svenska fynd blandas emellertid typerna med varandra med undantag för Sigtunaskatten som är unik genom att alla engelska mynt är av samma typ, Pointed Helmet, som dateras till ca 1023-1029. Myntorten kan bara bestämmas för tre av mynten (fig. 3).

Mellan ca 995-1030/2 pågick en inhemsk myntning i Sigtuna under Olof Skötkonung 994-1022 och Anund Jakob 1022-1050. Sigtunamyntens funktion är mycket omdiskuterad, men myntningens omfång och en under de senare decennierna standardiserad vikt pekar klart på att de fungerat som betalningsmedel med ett högre värde än metallvärdet. Ett av de stora frågetecknen med skatten, som tidsmässigt tillhör Sigtunamyntningen, är varför den inte innehåller några svenska mynt. En trolig förklaring kan då vara att mynten i skatten var tänkta att användas på en annan plats än Sigtuna (se även diskussion i Myntstudier 2004:2, 26). Eftersom skatten hittades i ett hus som hade brunnit är det inte fråga om en medveten deponering, men ägaren till skatten måste

ju ha känt till att mynten låg kvar i det nedbrunna huset och var i huset som de förvarades. Eftersom mynten ändå fick ligga kvar måste det ha berott på att ägaren dog i branden. Att ägaren inte ville eller lyckades återfinna dem låter mindre sannolikt. Inga kringliggande hus från samma tid är emellertid eldhärjade varför man uppenbarligen lyckats begränsa elden vilket kan ha varit nog så svårt i en stad med enbart trähus.

Skatten ingår i en tillfällig utställning, Nykonserverat, som öppnade 13 november på Sigtuna Museum.

Litteratur

Hahn - W. Hahn, *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhunderts.* Würzburg, 1976.

Litteratur

Reiner Cunz (red.), *Fundamenta historiae. Geschichte im Spiegel der Numismatik und ihrer Nachbarwissenschaften. Festschrift für Niklot Klüßendorf zum 60. Geburtstag am 10. Februar 2004.* Hannover 2004. Denna festschrift innehåller ett stort antal artiklar varav några har svenskt intresse. Lutz Ilisch behandlar västeuropeiska efterpräglingsringar från 700-talets slut av arabiska guldmynt (dinarer) och en av 21 kända ex. hittades i Vadstenatrakten före 1686. Stanislaw Suchodolski diskuterar den eviga frågan om varför man deponerade skatter under vikingatiden. Vera och Gert Hatz diskuterar fynden med vikingatida tyska mynt från Fulda. En tredjedel av fynden kommer från Sverige.

Svenskt Diplomatarium 10:4, supplement och register 1371. Stockholm 2004. Med detta häfte avslutas det tionde bandet. Diplomatariet (Diplomatarium Suecanum på latin) utgör ett projektet på Riksarkivet där bevarade medeltidsdokument (diplom) publiceras i kronologisk ordning och den första volymen kom ut redan 1829. Eftersom texterna ofta är på latin ges även en samman-

fattning på svenska. I undantagsfall förekommer konkreta texter som berör myntningen, t.ex. när en ny typ börjar präglas. Eftersom det ofta rör sig om köpehandlingar kan man emellertid också få uppgifter om myntcirkulationen i olika delar av landet, om inflationen m.m. som är intressanta ur numismatisk synpunkt. Antalet hittills publicerade brev uppgår till 9.172. Mer information finns på Riksarkivets hemsida: www.ra.se

Bernd Kluge, *Das Münzkabinett. Museum und Wissenschaftsinstitut.* Berlin 2004. I denna skrift får man veta det mesta som är värt att veta om myntkabinettet i Berlin. Bland innehållet kan nämnas en skildring av dess skiftesrika öden, arkiv, samlingar (bl.a. 363.000 mynt), roll som forskningsinstitut samt en kronologiskt upplagd genomgång i notisform över viktiga händelser och förvärv. Det gör den till ett föredöme i sin genre. Manfred Mehl, *Delectat et Docet. Festschrift zum 100jährigen bestehen des Vereins der Münzenfreunde in Hamburg.* Hamburg 2004. Av de 23 uppsatser som ingår finns tre med svenskt intresse. Ralf Wiechmann publicerar två karolingiska mynt funna i Bardowick och han redovisar även övriga nordtyska fynd i ett nordeuropeiskt perspektiv. Ivar Leimus diskuterar när tyska köpmän kom till Livland med utgångspunkt från myntfynd ca 1170-1250 där även gotländska mynt ingår. Jens Heckl berättar om ett tyskt besök på Avesta myntverk 1821.

Kenneth Jonsson

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.